

**KYZİKOS'TA YAPILAN KAZI ve SONDAJLARLA İLGİLİ BİR
DEĞERLENDİRME**

Nurettin KOÇHAN

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Arkeoloji Bölümü

nkochan@atauni.edu.tr

Korkmaz MERAL

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Arkeoloji Bölümü

kmeral@atauni.edu.tr

Öz

Kyzikos antik kentinin büyük bir bölümünün Düzler mahallesiyle iç içe ve tamamına yakınının özel mülkiyet üzerinde yer alması uzun zamandır birden çok alanda kazı yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle 2006-2015 yılları arasındaki ikinci dönem çalışmalarında sadece Hadrian Tapınağı ile birkaç alanda kazı ve sondajlar yapılabildi. Bu çalışmada 2006-2015 yılları arasında Kyzikos antik kentinde yaptığımız kazı ve sondajlarla ilgili kısa bir değerlendirme yapmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Kyzikos, Hadrian Tapınağı, sondaj, nekropol

The Evaluation of the Excavation and Drilling made in Cyzicus.

Abstract:

As the ancient city of Cyzicus is almost located on a private property and a large part of it is near Düzler neighborhood, it has been difficult to excavate in more than one area for a long time. Hence, during the second term excavations between the years 2006-2015, only in some areas including the temple of Hadrian could be excavated and drilled. In this study we tried to make an evaluation about the excavations and drills that we had carried out in Cyzicus between 2006 and 2015.

Keywords: Cyzicus, Temple of Hadrian, sounding, necropolis

Kyzikos, antik adı Arktonnessos (Ayı Adası) ya da Arkton Oros (Ayılar Dağı) olan günümüz Kapıdağı Yarımadası'nın ana kara ile birleştiği kıstağın güney ucunda yer almaktadır (Koçhan, 2011: 11). Propontis'te stratejik açıdan anakarayı ve Kapıdağı'nı kontrol edebilecek konumda olmasının yanı sıra üç doğal limana sahip olması nedeniyle tarih boyunca önemini korumuştur.

Özellikle Hellenistik ve Roma dönemlerinde bölgede söz sahibi olan kentin ortaya çıkarılmasına yönelik ilk düzenli kazı çalışmaları 1989-1997 yılları arasında yapılmış olup, ikinci dönem kazı çalışmaları 2006 yılında tekrar başlamış ve halen devam etmektedir. Kentin büyük bir bölümünün Düzler mahallesiyle iç içe ve tamamına yakınının özel mülkiyet üzerinde yer alması kazı yapmayı zorlaştırmaktadır. Bu problem 2006 yılından beri kazı çalışmalarımızı büyük oranda etkilemiş olup, düzenli olarak sadece Hadrian Tapınağı'nda kazılar yapılabilmektedir. Burada 2006-2015 yılları arasında Kyzikos antik kentinde yaptığımız kazı ve sondajları ele almaya çalışacağız (Çiz. 1).

Hadrian Tapınağı Çalışmaları

2006 yılında başlanan ikinci dönem kazı çalışmalarında tapınağın doğu ön ve güney uzun taraflarında çalışmalar devam ettirilmiştir (Çiz. 2, Res. 1). Ancak çıkan dolgu malzemenin döküldüğü alanın uzak olması, zaman kaybına sebep olduğu için çalışmalar son dönemlerde sadece batı alanda yoğunlaştırılmıştır. Çalışma şartlarının çok zor ve ağır olduğu Hadrian Tapınağı'nda birçok yerde yüksekliği 5-6 m'yi bulan dolgu toprak da kazının hızlı ilerlemesini engellemektedir. 2006 yılından itibaren üzeri tamamen çalı ve ağaçlarla kaplı olan alanda yapılan çalışmalarda ilk karşımıza çıkan buluntular Orta Çağa aittir.

On yıllık kazı sürecinde çok sayıda mezar ve depolama amaçlı pythoslar çıkarıldı (Koçhan ve diğ. 2008: 12, Res. 2; Koçhan ve diğ. 2009: 165, Res. 7; Koçhan ve diğ. 2011: 189). Mezarlar tapınak alanının tamamında gelişmiş güzel yerlerde ve kodlarda karşımıza çıkarken, pythoslar genellikle tapınağın zemin döşemesi seviyesinde bulunmuştur (Koçhan ve diğ. 2008: 12, Res. 1; Koçhan ve diğ. 2011, 189, Res. 1). Açılan 10'dan fazla mezarın çoğunluğunu kiremit örnekler oluştururken, bazen küçük çocukları gömmek için küp mezarların kullanıldığı da görülmüştür. Ölü hediyelerinin olmadığı mezarlar büyük oranda zarar görmüş ve kiremit örtüleri çökmüştür. Bütün olumsuzluklara rağmen mezarlar dönemin gömü geleneği hakkında bilgi vermesi ve tapınağın

terk edildikten sonra zamanla farklı amaçlar için kullanıldığını göstermesi açısından önemli buluntulardır. Tapınak alanında sıkça karşılaştığımız bir başka geç dönem buluntu grubu ise pithoslardır (Koçhan-Meral 2014: 232). Her kazı döneminde dolgu toprak içinde karşılaştığımız örneklerin, genellikle üçlü gurup halinde birbirlerine bitişik olarak yerleştirildikleri gözlenmiştir. Ortalama 1.00-1.50 m yüksekliğe, 1.00 m çapa ve 5 cm cidar kalınlığına sahip olan pytosların çoğu kırık olarak ele geçmiştir. Çünkü tapınak tamamen yıkılmadan buraya yerleştirilen örnekler daha sonraki süreçte tapınak yıkıntıları altında kalmış olup, bu da zarar görmelerine neden olmuştur. Bugüne kadar bulunan örneklerden sadece iki tanesi sağlam olarak çıkarılmış olup, kazı sonrası Bandırma Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir. Geç dönem buluntu gruplarından biri de bir arada bulunan amphoralardır (Koçhan-Meral 2014: 232). Bu seramikler tapınak zemin döşemesinin yaklaşık 50 cm altında bulunmuştur. Oval gövdeye sahip olan amphoraların kaideleri ovaldir. Ayrıca gövdelerinde çark izi bulunan örneklerin üzerinde yapım yeri veya ustasını gösteren herhangi bir işaret ya da mühre rastlanmamıştır. Şarap veya zeytinyağı depolamak için kullanıldığını düşündüğümüz amphoralar Akdeniz dünyasında genel olarak MS 5. yüzyıldan 7. yüzyılın ilk dönemlerine kadar kullanım görmüştür (Özen 1975: 13; Williams 1977: 182; Wiseman 1992: 96; Diamanti 2010: 41, 1).

Kyzikos Antik Kenti'nin önemini yitirmesinde üç neden öne çıkmaktadır; 1-Belirli aralıklarla meydana gelen depremler nedeniyle yapıların tahrip olmaları ve onarılamamaları. 2-Roma İmparatorluğu ikiye bölününce Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkent olarak Konstantinopolis'i seçmesi ve onun inşasında Kyzikos'taki yapıların malzemesinin kullanılması. 3-Hadrian Tapınağı da dâhil kentte bulunan birçok mermer yapı malzemesinin yakılarak kireç yapılması. Hadrian Tapınağı'nda bunu doğrular nitelikte Orta Çağa (Res. 2) ve Cumhuriyet Dönemine ait kireç kuyuları, kazılarda ortaya çıkarılmıştır (Koçhan ve diğ. 2010: 53, Res. 8; Koçhan ve diğ. 2011: 189, Res. 4; Koçhan-Meral 2012: 261). Tapınakta yapılan kazı çalışmaları sırasında hem doğu hem de batı kısa kenarlarda geniş bir alana yayılan yangın katmanları tespit edilmiştir. Tapınağın doğu tarafında bulunan kireç kuyusu 3.30 m çapa, 2.50 m derinliğe sahiptir. Tespit edilen yangın katmanları ve bu geç dönem kireç kuyuları, Hadrian Tapınağının 20. yüzyılın ortalarına kadar tahrip edildiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır (Koçhan-Meral 2014: 232).

2010 yılı çalışmalarında tapınağın güneybatı köşesinde tapınakla farklı işçilik gösteren duvar kalıntıları tespit edilmişti (Koçhan-Meral 2014: 232, Res. 9). Devam eden çalışmalarda, bu yapının geç dönemde tapınağın güneybatı

bölümüne eklendiği anlaşılmıştır. Duvar işçiliği, kullanılan moloz taşlar ve devşirme malzemeler geç dönemde yapıldığı konusundaki düşüncelerimizi desteklemektedir. İçinde çıkan malzemenin yapısından ve gelişi güzel bir duvar işçiliğine sahip olmasından dolayı Orta Çağa ait kireç ocağı (?) olabileceğini tahmin ettiğimiz bu ek yapının plan ve işlevi ilerleyen yıllarda daha sağlıklı olarak ortaya konacaktır (Res. 3).

Kazılarda bulunan sütun başlıklarına ait parçalardan da anlaşılacağı gibi etrafı mermer bloklarla döşeli olan tapınak korinth düzeninde ve dipteros planlı olmalıdır (Koçhan 2014: 287; Koçhan-Meral 2012: 259). Yaklaşık doğu batı yönünde uzanan 7 adet galeri üzerine oturtulmuş olan tapınağın naos kısmı, bazı kısımlarda bir birine bağlanan bu galerilerin üzerinde yer almaktaydı. Kyzikos Hadrian tapınağı ile ilgili araştırma yapanlar, tapınağın ölçülerini bilmediklerinden, genel olarak Ancona'lı Cyriacus'un verdiği ölçüleri dikkate alarak tapınağın stylobat uzunluğunu 360 ayak, genişliğini 160 ayak olarak kabul eder (Reinach 1890: 526; Hasluck 1910: 11; Barattolo 1995: 79). Tarihçi Herodotos (Herodotos 1973: 590) bir ayağın 0.296 m olduğunu bildiriyor. Cyriacus'un verdiği ölçüleri buna göre günümüz ölçülerine çevirince tapınağın stylobatının 106,56 m uzunluğunda ve 48.84 m genişliğinde olması gerekir. Kazı çalışmaları sonucu tapınağın güney uzun kısmın eutynteria seviyesindeki ölçüsünün 116,23 m olduğu tespit edildi (Koçhan-Meral 2014: 234; Koçhan 2013: 80; Koçhan 2014: 288). Yaptığımız ilk incelemelere göre tapınağın kısa kenarlarının 70 m ye yakın olduğunu tahmin ediyoruz. Güney uzun tarafta zemin döşemesinden itibaren beşinci basamakta yer alan havalandırma boşlukları, hemen kuzeyinde yer alan ve boydan boya uzanan galeriye açılmaktadır. Bu havalandırma boşluklarının 15 adet olduğu tespit edildi.

2013 yılı çalışmalarında özellikle tapınağın üzerine oturduğu tonozlarda yaptığımız çalışmalardan hareketle, daha önce havalandırmalar arasına denk geldiğini düşündüğümüz sütunların havalandırma boşluklarının üzerine oturduğunu düşünmekteyiz. Çünkü havalandırmalar arasında kalan boşlukların üzeri tonozlarla örtülü olmalıydı. Tapınağın boyutlarını dikkate aldığımızda sütunların altı dolu olan havalandırma boşlukları üzerinde olma olasılığı daha çok ön plana çıkıyor (Çiz. 3).

Tapınağın sütun sayıları da tartışmalıdır. Bazı araştırmacılar tapınağın 6 x 15 sütun, bazıları 8 x 15 sütun ve bazıları da 8 x 17 sütun olduğunu kabul eder (Reinach 1890: 525; Hasluck 1910: 14; Ashmole 1956: 182; Barattolo 1995, 96.). Tapınağın ön kısmında 8 sütun olduğu genelde kabul ediliyor. Çünkü bazı sikkelerde önde 8 sütunlu tapınak resimleri var (Ertüzün 1964: 136, Res. 26;

Barattolo 1995: 65; Delaine 2002: 205, Res. 1). Kazı çalışmalarında bulunan iki parça halindeki sütun kaidesinden hareketle uzun kenardaki sütun sayıları belirlenmeye çalışıldı (Koçhan-Meral 2014: 234; Koçhan 2014: 290). Buna göre havalandırma pencereleri üzerine birer sütun yerleştirildiğinde uzun kenarda 16 sütunun olma olasılığı daha fazla ağırlık kazanıyor (Koçhan 2013:80; Koçhan 2014:292) (Çiz. 3). Ancak özellikle güneybatı köşeye ortaçağda yapıldığını düşündüğümüz ek yapı nedeniyle bu bölüm büyük oranda tahrip olmuştur (Res. 1).

İlerleyen yıllarda tapınağın galerileri üzerinde ve batı tarafında kuzeye yapacağımız çalışmalar sonucu daha kesin sonuçlara ulaşacağımızı düşünüyoruz. Hadrian Tapınağı'nda devam eden kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan arkeolojik kalıntılar her geçen yıl sorunlu olan noktaların aydınlatılmasına yardımcı oluyor. Bundan sonraki yıllarda da Roma Dönemi'nin Anadolu'daki en büyük ve en muhteşem tapınağına toprak altında olan bölümleri ortaya çıkarıldıkça tapınağın bilinmeyen yönlerinin çözüleceği ve bu anlamda arkeolojiye yön vereceği inancındayız.

Nekropol Çalışmaları

İkinci dönem kazı çalışmalarının ikinci yılında Erdek Jandarma Karakolu'nun uyarısı üzerine batı nekropol alanında 18-22 Temmuz 2007 tarihleri arasında zorunlu olarak sondaj çalışmaları yapıldı. Bu çalışmalar sonucu bir lahit (Koçhan ve diğ. 2009, 167; Meral 2012: 25) birde örgü oda mezar açıldı (Koçhan ve diğ. 2009, 167: Res. 9-13). Bu alanda açılan sondajda -40 cm de lahit kapağına ulaşıldı. Bunun üzerine açma, lahdi içine alacak şekilde 5x5 m ölçülerine genişletildi. -50 cm den sonra çevresinden sürekli kum çıkan lahdin zeminine -2.00 m de ulaşıldı. 2.48 m uzunluğa ve 1.32 m genişliğe sahip olan lahdin toplam yüksekliği 1.54 m dir. Bezemesiz kaba işçilikli lahit açıldığında içinin zamanla 40 cm yüksekliğe kadar kum ve toprakla dolduğu görüldü (Res. 4, 5). Temizlenmeye başlanan çamur dolgu içerisinden düzensiz ve dağılmış halde 10 adet kafatası çıkmasına karşılık, kemikler üzerinde çalışma yapan antropologlar 12 adet iskeletin olduğunu belirtmektedirler (Gözlük Kırmızıoğlu ve diğ. 2009: 139). Lahitten 7 adet cam unguentarium, 4 adet pişmiş toprak unguentarium, 4 adet cam kâse, 1 adet pişmiş toprak kap, 1 adet iki parçaya bölünmüş iğne, 4 adet impression altın pul, bir çift altın küpe, 1 adet yüzük taşı ve çok sayıda kırılmış cam ve seramik parçaları çıkarıldı (Koçhan ve diğ. 2009, 167, Resim 9-11; Meral 2012: 25).

Nekropol alanındaki ikinci çalışma lahdin yaklaşık 7 m kuzeyinde yapıldı. Sondaj, zeytin ağaçlarıyla kaplı alanda açıldığı için zorunlu olarak 3x3 m ölçülerinde ayarlandı ve kazılmaya başlandı. Açmanın doğu tarafında duvar bulunması üzerine açma duvar boyunca kuzeye ve batıya doğru genişletildi. Çalışmalar sırasında duvarın batı tarafında yan yatmış silindirik stelin üst kısmına ulaşıldı. Stelin altında düzensiz bir konumda altlığı tespit edildi. 1.12x1.10x0.35 m ölçülere sahip altlığın üzerine oturtulan, alttan ve üstten silmeli 1.17 m yüksekliğindeki stelin üzerinde 7 satırlık bir yazıt yer almaktadır (Res. 6). Bu yazıtta, “*Aelius Marcus Diogenianus'un bu mezarı kendisi ve ailesi için yaptığı, biri bir başkasını buraya gömmeye kalkıştığında, limandakilere 1500 drahmi vermesi gerektiği yazılıdır*”. Stelin altında düzgün blokların olduğu anlaşılınca, stel ve altlık buradan kaldırılarak çalışmalar sürdürüldü. Üzeri dikdörtgen iki blokla örtülü olan mezar açıldı (Çiz. 4, Res. 7). Tamamı toprak ve kumla dolu olan mezarın duvarlarında yanık, içindeki dolgu toprakta ise kül izlerine rastlandı. Bu da yazıtta rağmen buraya sonradan yakılarak gömü yapıldığını göstermektedir. Değişik zamanlarda gömü yapıldığı anlaşılan 1.50 m yüksekliğe, 1.65 m uzunluğa ve 0.75 m genişliğe (Çiz. 5) sahip olan oda mezarın içinden farklı kodlarda toplam 9 adet iskelet çıkarıldı (Koçhan ve diğ. 2009, 167, Resim 12-13).

Buraya ilk gömülenlerin baş kısımlarının güneyde olduğu ve yan yana gömüldükleri zeminde bulunan kafataslarından anlaşılmaktadır. Ayrıca ölü hediyesi olarak konmuş 1 adet altın kolye, 2 adet impression altın pul, 3 adet altın küpe, 1 adet altın kolye parçası?, 1 adet altın yüzük, 2 adet yuvarlak 6 adet ince uzun siyah boncuk, 11 adet pişmiş toprak unguentarium ve 1 adet terrakotta figürin çıkarıldı (Res. 8). Asıl mezar sahiplerine ait olduğunu düşündüğümüz seramik buluntular zeminde ve mezarın kuzeydoğu kısmında yer alırken diğer buluntular farklı seviyelerden çıkmıştır. Yapılan değerlendirmeler ve silindirik stelin üzerindeki yazıttan hareketle oda mezar, benzer yazıtlardan ve harf stilinden MS 2-3. yüzyıla tarihlenebilir (Koçhan ve diğ. 2009, 167, Resim 12-13).

Her iki mezardan çıkarılan buluntuların benzerliği dikkate alındığında yaklaşık aynı döneme ait oldukları düşünülmektedir. Küçük buluntuların formları ve gelişimi hakkındaki bilgilerimiz çoğunlukla kutsal alanlar ve mezarlardan ele geçen örneklerle dayanmaktadır. Özellikle defineciler her dönemde mezarların içine bırakılan hediyelerle ilgilenmiş ve soymuşlardır. Bu da kaçak kazılar sonucu ele geçen, ama yeri kesin olarak bilinmeyen eserlerin tarihleyici bütünden kopmasına neden olmuştur. Kyzikos'ta yapılan kazılarda ele geçen buluntular hem tarihlendirme hem de değerlendirme açısından önem taşımaktadır. Mezar

buluntularının çeşitliliği Roma İmparatorluğu sürecinde Kyzikos'un önemini ve farkını ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra çıkarılan eserler tek başına bir üretimi kanıtlayacak nitelikte olmasa da, Kyzikos'un günlük yaşantısı ve mezar geleneği hakkında bilgi vermesi yönünden de önemlidir. Ayrıca gün yüzüne çıkarılan Kyzikos eserleri, hem Roma Dönemi tipolojisi açısından hem de Mysia Bölgesi ve Kyzikos malzemesinin tanınması açısından dikkate değerdir.

Sondaj Çalışmaları

Sondaj 1: Bazı yayınlarda Thrakikos limanının tersane olarak kullanıldığı belirtildiği için, gerçekten bu amaçla kullanılıp kullanılmadığını belirlemek amacıyla 07-10 Ağustos 2006 tarihleri arasında limanının batı tarafında, günümüzde Demirkapı olarak adlandırılan yerde, 3x3 m ölçülerinde açmalar açılmıştır Koçhan ve diğ. 2008, 15, Resim 12-14). Ancak tersane ile ilgili herhangi bir buluntu belirlenememiştir. Bu açmalardan birinde, 1.00 m derinlikte bir pithosun alt kısmı ele geçmiş (Res. 10), Hadrian Tapınağı'ndaki örnekte olduğu gibi, kurşun kenetlerle onarılarak kullanılan bu pithosun çevresinde mimari kalıntı tespit edilememiştir. Hemen altında ham toprağa ulaşılmıştır. Açmalarda her hangi bir tabakalaşma tespit edilememiş, ancak ele geçen bazı seramik parçalarında fırınlama hatalarının olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmalarda, 1.00 m lik seviyede büyük çoğunluğu kırık ve dağınık halde olmak üzere, Helenistik Çağ'dan Doğu Roma Dönemi sonuna kadar farklı tarihlere ait seramikler ile terrakotta eserler ele geçmiştir. Buluntuların çeşitliliği ve bazı eserlerde fırınlama hatalarının olması buranın kullanılmayan bu tür eserlerin atıldığı bir yer olduğu izlenimi uyandırıyor.

Sondaj 2: Erdek Jandarma Karakolu'nun "Alanda daha önce kaçak kazı teşebbüslerinin olduğu" uyarısı üzerine, 11 Temmuz 2007 tarihinde tiyatronun güneyinde çalışmalar yapıldı (Koçhan ve diğ. 2009, 166). Yürüme zemininde duvar kalıntılarının bir kısmı belli olan yapının -0.25 m de yapı zeminine ulaşıldı. Kalan izlerden zemine önce taş plakaların döşendiği ve bunun üzerinin kiremit levhalarla kaplandığı belirlendi. Kuzeye ve doğuya doğru duvarları devam eden yapının güney duvarının yanından aşağı devam edilerek temeli tespit edilmeye çalışıldı. 1.50 m inildiğinde temelde moloz taş, oda zeminine denk gelen seviyede iki sıra tuğla, onun üzerindeki korunan kısımda ise biraz daha düzgün blokların kullanıldığı ve bunların harçla tutturulduğu görüldü. Orta Çağ'a ait bir konut olduğu anlaşılan alanın fotoğrafları çekilip çizimleri yapıldıktan sonra (Çiz. 6, Res. 10), özel mülkiyet olduğu için çalışmaya son verildi.

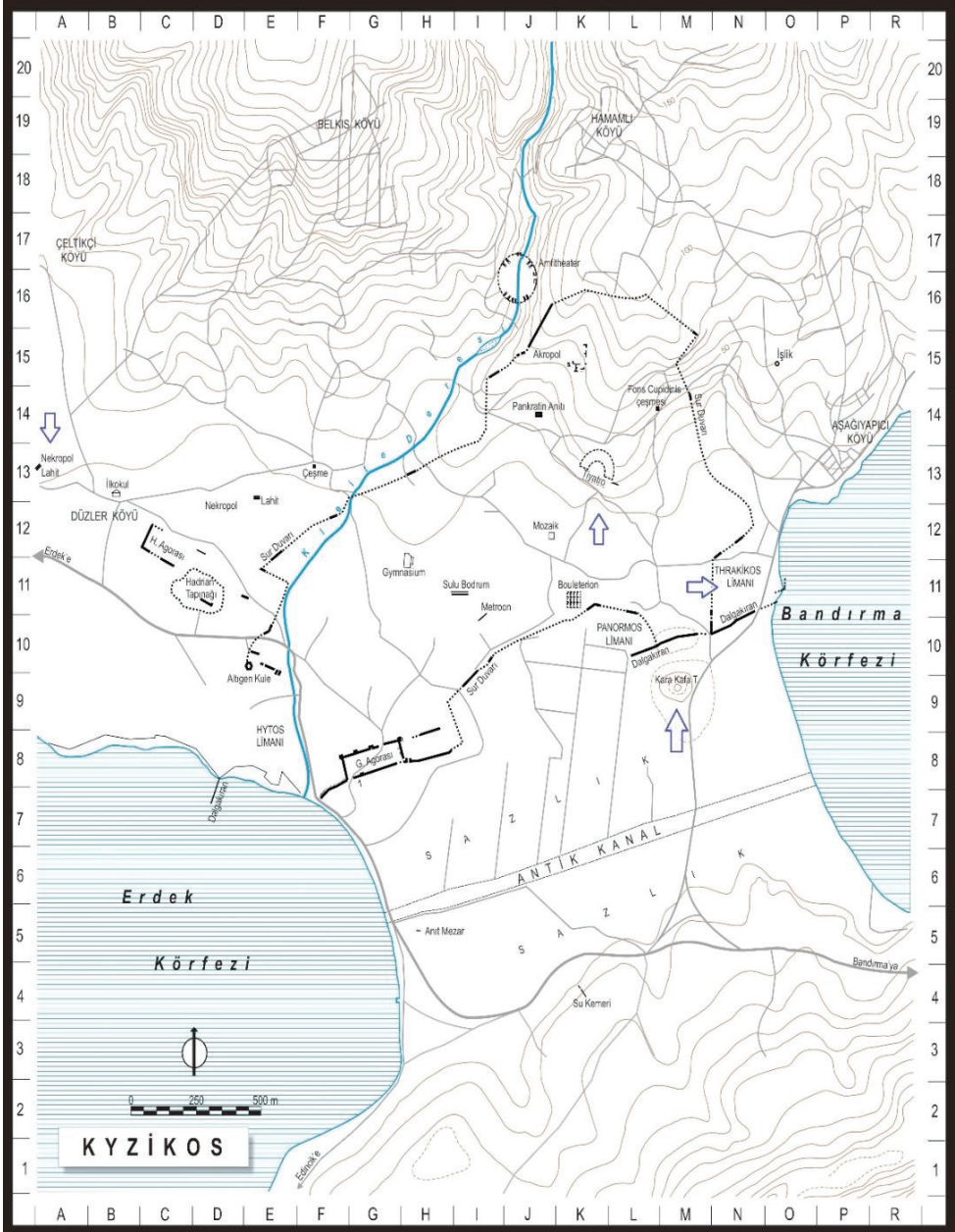
Sondaj 3: 27-31 Temmuz 2009 tarihleri arasında ise kentin doğu tarafında, Bandırma Körfezine yakın bir alanda Aşağıyapıcı yolunun batı tarafında bulunan Karakafa Tepe'de sondaj çalışması yapılmıştır. 3x3 m ölçülerinde açılan sondajda -2.00 m derine inilmiştir. Tarım toprağından itibaren kum kaplı zemine inilinceye kadar tabakalanmanın olmadığı görülmüş ve karışık halde seramik parçaları tespit edilmiştir. Özellikle kum tabakasının hemen öncesi kısım yoğun seramik buluntusuyla dikkati çekmektedir (Res. 11). Çalışma sonucu bu alanda bir yerleşimin varlığını gösteren tabakalaşmaya rastlanmaması ve yoğun biçimde bulunan ve etütlük olarak bile değerlendirilemeyecek kadar küçük parçalara ayrılmış olan seramikler kentteki seramik işliklerinin burayı çöplük olarak kullanmış olabileceklerini akla getirmektedir. Bu alanda da yer sahibinden alınan izinle çalışmalar yapıldığı için daha fazla devam ettirilememiş olup, çalışmalar sonlandırılmıştır (Koçhan ve diğ. 2011, 190, Resim 10-12).

Kyzikos antik kenti tamamen özel mülkiyet içinde kaldığı için kamulaştırma yapılmadan uzun soluklu kazı yapmak olanaksızdır. Önümüzdeki yıllarda yapılacak kamulaştırmalar daha sağlıklı kazı çalışmaları yapılmasını sağlayacaktır. Bunların gerçekleştirilmesi de Kyzikos antik kentinin hem bilim dünyasına, hem de ülke turizmine kazandırılması anlamına gelecektir.

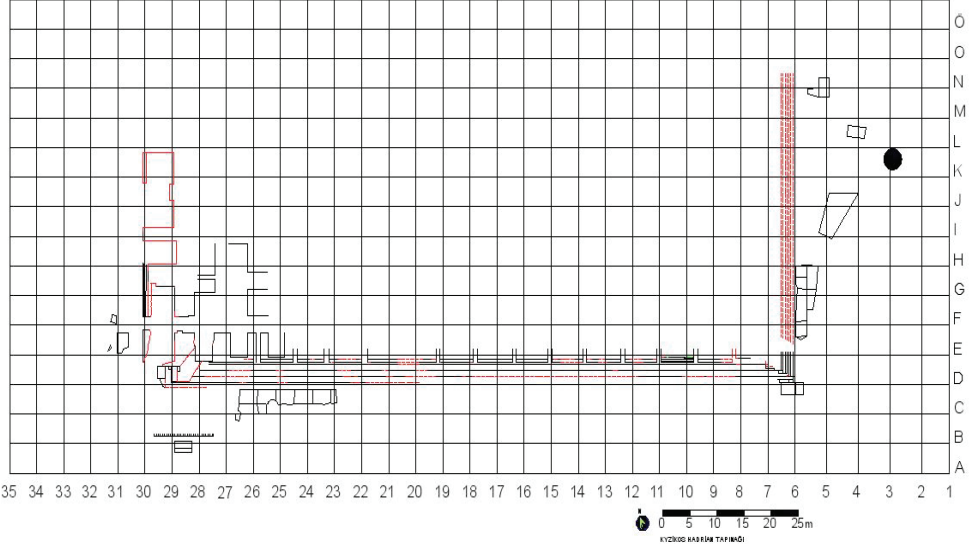
Kaynakça

- Ashmole, B., "Cyriac of Ancona and the Temple of Hadrian at Cyzicus" *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 19, 1956.
- Barattolo, A., "The Temple of Hadrian-Zeus at Cyzicus. A New Proposed Reconstruction for a Fresh Architectonic and İdeological İnterpretation" *İstanbul Mitteilungen*, 45, 1995, 57-108.
- Diamanti, C., *Stamped Late Roman/ Proto Byzantine Amphoras From Halasarna of Kos, Rei Cretariae Romanae Favtorvm Acta*, 41, 2010.
- Ertüzün, R. M, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar. Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, Ankara, 1964.
- Gözlük Kırmızıoğlu, P.-Yaşar, F. -Yiğit, A. -Erol, A. S., "Kyzikos İskeletlerinin Dental Analizi" 24. Arkeometri Sonuçları Toplantısı 2009, 139-163.
- Hasluck, F. W., *Cyzicus*, Cambridge, 1910.
- Herodotos, *Herodot Tarihi*, Çev. M Öktem, İstanbul, 1973.
- Koçhan, N.-Meral, K.-Motor, H.-Güneş, F., "Kyzikos 2006 Yılı Kazısı" 29. Kazı Sonuçları Toplantısı 1, Ankara, 2008, 11-21.

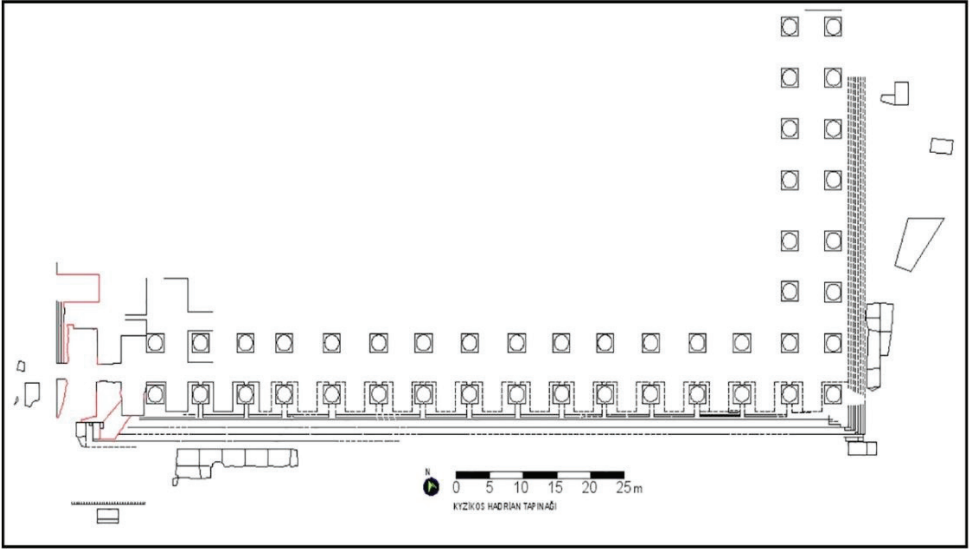
- Koçhan, N.-Meral, K.-Güneş, F., “Kyzikos 2007 Yılı Kazıları”, 30. Kazı Sonuçları Toplantısı 1, Ankara, 2009, 163-177.
- Koçhan, N.-Meral, K., “Kyzikos 2008” 31. Kazı Sonuçları Toplantısı 2, Ankara, 2010, 51-62.
- Koçhan, N.-Meral, K.-Motor, H.-Has, A. C., "Kyzikos, 2009" 32. Kazı Sonuçları Toplantısı 1, Ankara-2011, 188-199.
- Koçhan, N.-Meral, K., “Kyzikos 2010”, 33. Kazı Sonuçları Toplantısı 1, Ankara, 2012, 257-270.
- Koçhan, N.-Meral, K., “Kyzikos 2011” 34. Kazı Sonuçları Toplantısı 2, Çorum, 2013, 337-346.
- Koçhan, N., Kyzikos Tarihi ve Mimari Kalıntıları, Bursa, 2011.
- Koçhan, N., “Kyzikos, Hellespontus’da Bir Eyalet Merkezi” Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi 31, 2013, 69-91.
- Koçhan, N., “New Proposals on Cyzicus Hadrian Temple” Centre de Recherche Universitaire Lorrain D’Histoire Universite de Lorraine, Cyzique, Cité Majeure et Méconnue de la Propontide Antique 51, 2014, 279-294.
- Koçhan, N.-Meral, K., “İkinci Dönem Kyzikos Kazıları 2006-2013” Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 40. Kuruluş Yılı Armağanı Anadolu’nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı, Ankara-2014, 229-254.
- Malalae, J., Chronographia, Bonn, 1831.
- Meral, K., “Kyzikos’tan Lahit Mezar Buluntuları” Türk Tarih Kurumu Höyük 5, 2012, 25-44.
- Perrot, G.-Guillaume, E., “Le Temple d'Hadrian a Cyzique”, Revue Archeologique 9, 1864.I, 350-360.
- Reinach, Th., Sur L’Epoque et le Nombre des Néocorats De Cyzique in Rev. Num VIII. 1890.
- Williams, C., “A Byzantine Well-Deposit from Anemurium (Rough Cilicia)”, Anatolian Studies, Vol. 27, 1977, 175-190.
- Wiseman, J., (Genel Editör), Stobi, Result of the Joint American-Yogoslav Archaeological Investigations, 1970-1981, Vol. 1, 1992.

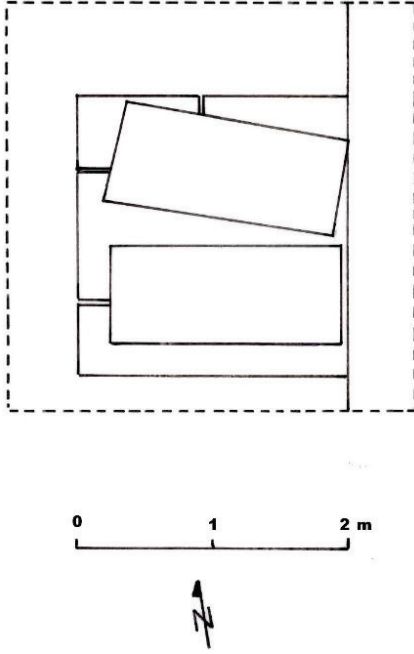
Çiz. 1: Kyzikos Antik Kenti Harita

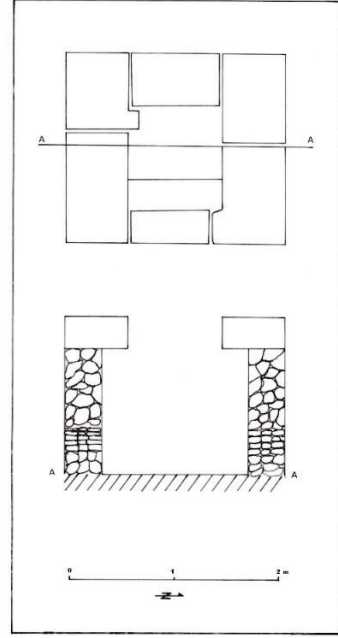
Çiz. 2: Hadrian Tapınağı

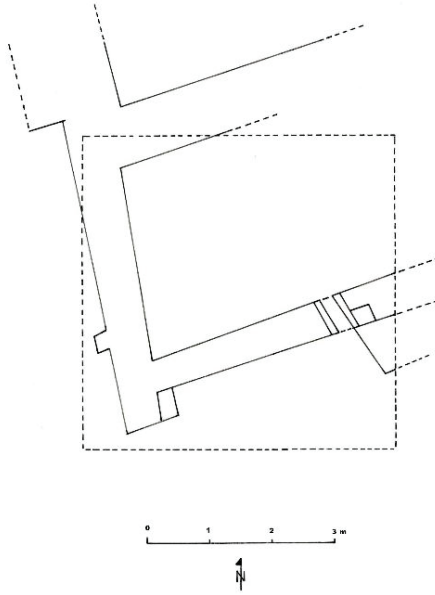
Çiz. 3: Hadrian Tapınağı

Çiz. 4: Odamezar Planı

Çiz. 5: Odamezar Plan ve Kesiti

Çiz. 6: Sondaj 2 Yapı Kalıntısının Planı

Foto. 1: Hadrian Tapınağının Doğudan Görünüşü

Foto. 2: Hadrian Tapınağının Güneybatı Köşesi

Foto. 3: Hadrian Tapınağının Batıdan Görünüşü

Foto. 4: Lahit

Foto. 5: Lahit

Foto. 6: Odamezar ve Yazıtlı Stel

Foto. 7: Odamezar

Foto. 8: Odamezar Buluntuları

Foto. 9: Pythos

Foto. 10: Sondaj 2 deki Yapı Kalıntısı

Foto. 11: Karakafatepe Sondajı